

Sponville drži da je materijalizam »jedna moguća filozofija, kao i idealizam, jer se ni jedna ni druga ne mogu smatrati nužnima«. Sve u svemu, polje filozofije, ma koliko bilo suženo, ipak je beskrajno široko. Ono uključuje sve naše spoznaje, iskustva, osjećaje, vrijednosti i opredjeljenja. **Misliti svoj život i živjeti svoju misao** – to je funkcija filozofije kao i u doba Sokrata, iako su se i društvo i čovjek bitno izmijenili. U doba mnoštvenosti različitih kultura filozofija se kao uvijek – danas još i više – rađa iz susreta, **agona**, zajedničkog (»konfliktnog i prijateljskog«) **traganja za istinom**. Podsjećajući da u antičkom razdoblju filozofija nije bila samo »diskurs« nego i način života, ne samo mišljenje ili »teorija« nego i praktična mudrost, Ferry napominje da je moderna filozofija, od 17. stoljeća (od Descartesa) neprestano radila na dvostrukoj sekularizaciji: **moralnoj i metafizičkoj**. Preformulirala je kršćanske vrijednosti kako bi odgovalale laičkom, agnostičkom, ateističkom mišljenju i u svoj inteligibilni okvir preuzela pitanje vjere, odnosa čovjeka i apsoluta. Kant i Hegel vrhunac su tog puta. Moderna je filozofija obavila **sekularizaciju morala**, tako da Kantova etika postulira postojanje Boga ali joj taj postulat nije potreban za vlastito utemeljenje. Moderna je filozofija gigantski pothvat racionalizacije (a time i sekularizacije) sadržaja kršćanske religije. Filozofska sekularizacija religijskog duboko je izmijenila pitanje životnog smisla i iz tog »začudujućeg« procesa valja i dalje izvlačiti sve pouke. To je kamen temeljac »mudrosti modernih«. U tome je sadržan krajnji uvjet mogućnosti **individuacije** naših egzistencija. Odrasti – to je, u nekoj vrsti parafraziranog Kanta, glavna zadaća filozofije u doba njezine razapetosti između različitih znanosti i kultura. Tako se Ferry, na kraju ove misaono ambiciozne knjige, vraća poznatim Kantovim refleksijama o prosvjetiteljstvu, o njegovu vodećem načelu. No iz svih je njegovih analiza jasno da se ozbiljivanje tog načela (»odra-

stanje«, »izlazak iz samoskrivljene nezrelosti«) danas odvija u drukčijim okolnostima i da rješava drukčije zadatke, a među njima i one koje je nametnulo samo prosvjetiteljstvo.

Rade Kalanj

Ognjen Čaldarović, Ivan Rogić i Damir Subašić

KAKO ŽIVJETI S TEHNIČKIM RIZIKOM

APO – Agencija za posebni otpad, Zagreb, 1997., 200. str.

Agencija za posebni otpad (APO), široj javnosti još relativno nepoznata institucija, napravila je hvalevrijedan pothvat objavivši tu knjigu. Naime, u Hrvatskoj vlada potpuna praznina izdanja slične problematike. Ujedno su time bliži ostvarenju i neki od ciljeva agencije – komuniciranje s javnošću, prezentiranje svojeg djelovanja i stvaranje pozitivnog imidža u javnosti. Knjiga se uglavnom bavi problemima vezanim uz radioaktivni i ostali opasni otpad, nuklearne i termo elektranne, rizik te NIMBY sindrom.

Podijeljena je u osam poglavlja u stvaranju kojih su, osim navedenih autora/urednika, sudjelovali i mnogi drugi stručnjaci, mahom zaposleni u APO-u.

Prvo nas poglavlje – *Pretpostavke zbrinjavanja i pregled postupanja s radioaktivnim i drugim opasnim otpadom u Republici Hrvatskoj* – informira o stanju u Hrvatskoj glede (ne)zbrinjavanja radioaktivnog i drugog opasnog otpada. Da bi se radioaktivni otpad (RAO) pravilno zbrinuo, potrebno je da budu zadovoljeni određeni kriteriji – prirodne (geološka okolina) i umjetne, inženjerski konstruirane prepreke – koji onemogućuju ili barem svode na minimum ekološke havarije. Njihov je odnos komplementaran; dopušteni nedostaci jednog kriterija nadomještaju se pojačanim angažmanom drugog. Postupak odabira potencijalnih lokacija RAO mora biti javan. Premda je

postupanje s opasnim otpadom u RH sankcionirano određenim zakonskim aktima (Zakon o zaštiti okoliša; Zakon o otpadu; Pravilnik o vrstama otpada; Zakon o potvrđivju konvencije o nadzoru prekograničnog prometa opasnim otpadom i njegovom odlaganju), trenutačna situacija u Hrvatskoj je daleko od zadovoljavajuće – postoji više od 700 odlagališta opasnog i tehnološkog otpada od kojih samo nekoliko ima uporabnu dozvolu. Budući da su procijenjene količine opasnog otpada u Hrvatskoj oko 300.000 tona godišnje, prilično je jasno zašto je stanje alarmantno. Iole ozbiljan program postupanja s opasnim otpadom morao bi sadržavati gospodarske mjere (poticanje, nagrađivanje, penalizacija), načine obavještavanja i ekološki obrazovanja javnosti te davanja tehničkih savjeta i obavijesti proizvođačima opasnog otpada.

U temeljima strategije odlučivanja o lokaciji odlagališta otpada treba uzeti u obzir sljedeće elemente: prethodni izbor lokacija; naknadu; odluku o preferentnim lokacijama; uvrštenje u prostorni plan RH; suodlučivanje lokalne javnosti; istraživanje preferentnih lokacija; ishođenje lokacijske dozvole; izgradnju objekta; ponavljanje postupka – ako se preferentne lokacije odbace.

U drugome poglavlju – *Analiza strukture ekološkog rizika* – autori raščlanjuju ekološki rizik na pet osnovnih dimenzija (struktura, trajnost, povratna priroda posljedica, veličina i socijalna cijena) u pokušaju njegove kontekstualizacije uz određenu lokaciju. Struktura rizika podrazumijeva da postoje stari i novi, prepoznati i neprepoznati, očekivani i neočekivani, nametnuti i izabrani, teži i lakši rizici. **Prirodni** su rizici uglavnom podložni kontroli posljedica, ali je kontrola njihovog pojavljivanja najčešće nemoguća. **Tehnološki** su rizici u cijelosti proizvodi ljudske djelatnosti. »Hazardi su opasnosti za ljude i stvari koje ljudi cijene, a rizik je mjera stupnja opasnosti pojedinog hazarda.« »Rizici su socijalno konstruirane či-

njenice,« a glavni elementi razlikovanja u procesu društvenog prepoznavanja rizika su: **dimenzije pojave**, **razina opasnosti**, **značajke posljedica**, **socijalna cijena** koju pojava zahtijeva i **politička procjena** mogućih reakcija. Također, postoje rizici niske vjerojatnosti pojavljivanja, ali s velikim posljedicama (potresi, poplave), kao i rizici visoke vjerojatnosti, ali s malim posljedicama (automobilske nesreće). Osim tehničkog postoji i socijalno trajanje rizika. Pojavljivanjem nekog rizika nastaju mnogobrojne, složene, međusobno povezane i uvjetovane okolišne, tehnološke i socijalne promjene koje dovode do velikog broja posljedica koje se dalje neprestano množe utječući jedne na druge, stvarajući nove i nove, šireći se. Budući da se rizici ne događaju u socijalnom vakuumu, percepcija i evaluacija rizika i njegovih posljedica ovisi o značajkama (povijesnim, geografskim, tehničkim, razvijenošću/nerazvijenošću) pojedinih društava i zajednica, tj., o njihovim različitim društvenim kontekstima i konjunkturama. Na primjer, najava mogućeg potresa jačine 5–6 stupnjeva po Richteru neće izazvati jednaku uznemirenost u Tokiju, Berlinu ili Delnicama. Rizik se može kvantificirati, ali ima i kvalitativne dimenzije. Percepcija rizika je specifična, kontekstualizirana i temporalizirana (nabrojane su 42 najvažnije značajke o kojima ovisi percepcija veličine rizika). Po definiciji, »socijalna cijena rizika je uvijek kontekstualna i konjunkturalna kombinacija procjena visine financijskih sredstava koje je potrebno uložiti u odgovarajuće elemente zaštite stanovništva«. Nju je, zbog svih izravnih i, posebice, neizravnih posljedica, vrlo teško, gotovo nemoguće izračunati.

Tipologija lokalnih zajednica sukladno odnosu spram razvitka naslov je trećeg odjeljka. Četiri su skupine odrednica što presudno djeluju na oblikovanje identita lokalnih zajednica: **područje i njegova obilježja**; **institucionalna mreža**; **kolektivna osobnost lokalne zajednice**; **individualni i grupni akteri koji djeluju u lo-**

kalnoj zajednici. U svakoj su lokalnoj zajednici te odrednice barem malo drukčije, tako da postoji onoliko tipova identiteta lokalnih zajednica koliko postoji samih zajednica. Ipak, po sličnosti reagiranja na opasne tehničke uređaje, možemo ih svrstati u četiri glavna modela: 1. poricanje opasnosti i rizika; 2. članovi su svjesni opasnosti, ali zajednica nije sposobna obrambeno djelovati; 3. postoji i svijest o opasnosti i sposobnost djelovanja; 4. rizičnost se uopće ne prihvaća kao mogući pratilac razvojne strategije – razvija se alternativni program razvojne strategije.

Prva su dva modela nerazvijeni oblik ekološkog djelovanja lokalne zajednice, jer »samo u društvima gdje demokratizacija obuhvaća i demokratizaciju odnosa prema budućem, razvojna primjena kategorije rizika ima primjeren okvir.« Neki elementi posebno utječu na reakcije lokalne zajednice:

– **simbolička konstrukcija predodžbe o riziku u društvu**; udaljenost opasnog uređaja od naselja ili dobara koja ovisi o percepciji lokalne zajednice, jer »daleko–blizu« se ne percipira jednako u gradu, na selu, u ravnici ili selu raštrkanom po brežuljcima. O percepciji fenomena »dalekosti« ovisi intenzitet fenomena NIMBY (*Not in my backyard*);

– **socijalna struktura lokalne zajednice**; prevladavajuća reprodukcijaska osnovica lokalne zajednice – najviše su odbijanju skloni stanovnici turističkih mjesta i mjesta ovisnih o poljodjelstvu;

– **opasni uređaj kao sredstvo poticanja lokalnog razvoja**; **razvojne aspiracije lokalne elite** – nerazvijene i najrazvijenije lokalne zajednice najviše su sklone odbijanju zbog održavanja tradicionalnog načina života (prve) i zbog izgrađenih alternativnih modela razvoja (druge), dok je u prijelaznim zajednicama otpor manji u ime percipirane mogućnosti napretka.

Naslov je četvrtog poglavlja *HEP i javnost: primjer komunikacije o tehničkom riziku elektroenergetskih postrojenja*. Dan

je prikaz HEP–ove trenutne komunikacije s medijima i javnošću, kao i korisni savjeti za uspostavu bolje komunikacije u svrhu obostranog zadovoljstva, HEP–a i potrošača, i ponešto više.

Peto se poglavlje – *Uloga i važnost naknade prilikom izgradnje opasnih postrojenja i uređaja* – bavi problemom naknade kao zadovoljštine ili kao motivatora za pojedine lokalne zajednice, dajući primjere iz različitih zemalja. Pri izgradnji opasnih postrojenja potrebno je puno vještine, umijeća i strpljivosti u odnosima s lokalnom zajednicom. Naknade su jedan od malobrojnih aduta na strani uvjераvača. Glavni su »društveni« razlozi i uzroci neprihvаćanja rizičnog uređaja: nepravda u raspodjeli dobiti i štete od objekta (korist je proširena na cijelo društvo, a šteta samo na lokalnu zajednicu); stigmatizacija; gubitak kontrole lokalnog stanovništva u odlučivanju o lokaciji. Štete koje nastaju su: opći pad kvalitete života lokalnog stanovništva; gubitak razvojne perspektive lokalnog područja; gubitak slobode u teritorijalnom organiziranju života... Osim tih objekt ima i mnoštvo drugih, najvećma negativnih utjecaja na lokalnu zajednicu: ekonomski; demografski; na stambenu izgradnju i javne usluge; financijski i društveni utjecaj (tjeskoba, bojazan za zdravlje, strah od zaraza, stigmatizacija, osjećaj izoliranosti). Praksa je naknadi u svijetu uobičajena, i osim ponekad sasvim određenih beneficija (zapošljavanje lokalnog stanovništva u objektu, smanjenje lokalnih taksi i poreza), najčešće je novčane naravi. Dio je novca strogo namjenski – investitor plaća angažman nezavisnih stručnjaka, formiranje valjanog sustava informiranja, odvjetnika lokalne zajednice. Drugi se dio novca daje lokalnoj zajednici za potrebe koje ona smatra bitnima. Iznosi su poveliki, a isplaćuju se kontinuirano.

Sindrom NIMBY protagonist je šestog poglavlja – *Civilno društvo i sindrom NIMBY: osnovne sociološke dileme u hrvatskom društvu*.

U trenucima završne faze priprema izgradnje nekog rizičnog objekta, primjerice odlagališta RAO, kada su i država i stručnjaci dali zeleno svjetlo jer je strogom tehničkom racionalnošću potpomognutom valjanom procedurom odabrana najpovoljnija lokacija, prosvjedom se često javljaju žitelji izabranog kraja ne želeći prihvatiti stigmatu tog tehničkog monstuma. Tako se **NIMBY sindrom** ponajviše javlja u uvjetima nepovjerenja stanovništva u pravednost političkog donošenja odluka u danome društvu (»Zašto baš mi?«). Za pretpostaviti je da bi se razvojem civilne sfere i okoštavanjem njezinih institucija te time i boljom komunikacijom na relaciji država–društvo, stvaranjem klime povjerenja i percipiranjem (približno) jednake raspodjele rizika u samome društvu (po načelu »danas meni, sutra tebi«) stvorili uvjeti za bitno smanjenje (u idealnom slučaju nepostojanje) pojave **NIMBY sindroma**. Ostvarenje toga cilja moguće je:

- razvojem procesa donošenja odluka koji uključuje participaciju lokalne zajednice i neovisnih stručnjaka u odlučivanju;
- razvojem procedure donošenja odluka o rizičnim i hazardnim instalacijama i njihovom smještaju;
- razvojem institucija civilnog društva u kojem će rasprave o rizičnim postrojenjima biti samo jedne od niza rasprava;
- izradom usporednih prosudbi i procjena o mogućim NIMBY predmetima, kao i predlaganjem alternativnih rješenja;
- izradom alternativnih kriterija za procjenu rizičnosti;
- utvrđivanjem sličnosti i razlika između politika distribucije pravde i nepravde ovisno o prirodnim, socijalnim i političkim elementima.

U sedmome poglavlju – *Osnovni elementi sociološke analize za ocjenu aspekata prihvatljivosti lokacija za opasni otpad* – dat je prikaz aktera koji sudjeluju u odlučivanju o lokaciji, modela komunikacije o riziku, metoda i procesa u komunikaciji

o riziku. Osnovni su sudionici odlučivanja o riziku: **država, investitor/graditelj, eksperti, lokalna zajednica, javnost**. Država određuje opće uvjete izgradnje i glavna uporišta opće razvojne strategije. Postoji više vrsta javnosti – izložena i neizložena riziku, lokalna i šira (opća) javnost, ekspertna (odnosi se prema riziku racionalno, a ne emotivno/afektivno), aktivna i pasivna javnost. Sve te kategorije javnosti nisu statične niti »čiste«, ovisne su o kontekstu i situacijama koje su promjenjive te se u skladu s njihovim promjenama mijenjaju i one, prelazeći iz jednog oblika u drugi. Budući da je lokalna, aktivna javnost izrazito nepovjerljiva prema svemu »s druge strane,« potrebno je iznaći takav model komunikacije koji će ukloniti taj negativni prefiks. Prije prezentacije projekta stručnjaci ne smiju podcjenjivati javnost i njezinu sposobnost razumijevanja; moraju biti otvoreni, poštteni i korektni. Mediji moraju prenositi informacije izvorno, bez dodatnih dramatičnih komentara. Ostvarenje odgovarajuće komunikacije vodi ka shvaćanju lokalne javnosti da je prihvaćanje projekta najbolje moguće rješenje za širu zajednicu, nužnost naprosto te da će se društvo zaista potruditi putem pravednih naknada neutralizirati, koliko god je to moguće, nanesenu im štetu. Sociologija se u proučavanju rizika najviše bavila organizacijskim aspektima rizika, masovnim medijima i komunikacijom, istraživanjem problema jednakosti, raspodjelom rizika među stanovništvom. Razvijeno je nekoliko specifičnih pristupa analize rizika u sociologiji. To su: **koncept racionalnog aktera; teorija socijalne mobilizacije; organizacijska teorija; sistem-ska teorija; neomarksistička i kritička teorija; socijalno konstruktivistički pristup**.

Agencija za posebni otpad osnovana je 1991. godine, prvotno kao Javno poduzeće za zbrinjavanje radioaktivnog otpada. Potom se njezin horizont proširio na svekoliki posebni (rizični) otpad. U teh-

nološko/tehnički najrazvijenijim zemljama takve su agencije najnormalnija stvar, a njihovo je konzultiranje *conditio sine qua non* u odlučivanju izgradnje rizičnih objekata i u razvojnim planovima pojedinih lokaliteta, regija, država. APO-ova je zadaća u Hrvatskoj, u prvoj fazi, pobuditi u javnosti ideju o tome da postoji nešto što zovemo posebnim otpadom i da to nije baš zdravo za okoliš (a kamoli za ljude) te da taj posebni otpad valja propisno i sigurno uskladištiti, rastvoriti, ugraditi, preraditi, ne bi li nam svima bilo bolje danas i sutra. APO je zamišljena kao svojevrsni posrednik između države, onečišćivača i javnosti, ne neutralna, nego – u skladu sa svojom »ekologijskom filozofijom« – navijajući za čistiji i zdraviji okoliš. Prema državi nastupa tako da predlaže načine zbrinjavanja i upravljanja opasnim otpadom, potiče je na donošenje zakonskih akata u sferi postupanja s opasnim otpadom te traži ovlaštenje za nadgledanje procesa rada i zbrinjavanja opasnog otpada u onečišćivača, i intervenciju u slučaju utvrđivanja postojanja nepravilnosti.

Javnost je za djelovanje agencije izrazito važna. To znači da agencija mora imati sluha za njezine zahtjeve, ali te zahtjeve mora na neki način i sama formirati, tj. stvoriti u javnosti osjetljivost za probleme zbrinjavanja opasnog otpada.

Uloga agencije prema onečišćivačima – proizvođačima opasnog otpada je dvostruka: kontroliranje njihovih ugrožavajućih aktivnosti i organiziranje posebnih tipova potrebnih im ekologijskih usluga,

a sve u svrhu smanjivanja rizika koji bi nastao nepropisnim rukovanjem s opasnim otpadom. Oblikovanje vlastitog pozitivnog imidža u javnosti blisko je povezano s prosvjetiteljskom ulogom agencije, s edukacijom javnosti o rizičnostima opasnog otpada, o nužnosti njegovog pravilnog pohranjivanja (kad je već tu). To je dugotrajan, višegodišnji proces koji se mora mudro, sustavno i kontinuirano izvoditi. U ostvarenju toga, agencija bi se koristila raznim načinima:

- medijima – tematske TV i radioemisije, intervjui, prikazi; izdavanje časopisa i biltena; stalne rubrike u raznim tiskovinama;
- kontinuiranim istraživanjem ekologijskog javnog mnijenja;
- uključivanjem javnosti u rad agencije;
- sponzoriranjem raznih ekologijskih aktivnosti;
- uspostavljanjem ekološkog telefona;
- organiziranjem javnih tribina; itd.

Da bi agencija mogla učinkovito i profesionalno djelovati, njezin bi stalni stručni tim morao biti sastavljen minimalno od: energetičara, ekologa, sociologa, psihologa, pravnika, ekonomista, informatičara, politologa, komunikologa i liječnika/ekologa. Osim stalnog stručnog tima potrebno je i postojanje vanjske ekspertne skupine sastavljene od stručnjaka potrebnih za pojedina područja djelovanja agencije. Ova se tematika raspravlja u posljednjem, osmom poglavlju: *Model djelovanja agencije za posebni otpad*.

Tvrtko Župarić